

การจัดการเสนาสนะภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้หลักอิทธิบาทธรรม*

THE SENASNA MANAGEMENT IN PHRA NAKHON SRI AYUTTHAYA PROVINCE USED ITTI BATH DHAMMA

พระครูวินัยธรศิริเชษฐ์ สิริวฑฒโน

Phrakhruwinairon Sirichet Sirivaddhano

วัดบางนมโค

Wat Bang Nom Kho, Thailand

E-mail: sirichet000@gmail.com

บทคัดย่อ

ปัจจุบันพระพุทธศาสนา มีความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาได้ส่งผลต่อวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของคนไทยเป็นต้นเหตุให้เกิดการสร้างสถาปัตยกรรมอันมีคุณค่ามากมาย ด้วยแรงศรัทธาในพระพุทธศาสนาทำให้พุทธศาสนิกชนรู้จักร่วมแรงร่วมใจกันจัดสร้างถาวรวัตถุที่งดงามขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะศาสนสถาน เช่น โบสถ์ พระสถูป มณฑป ปราสาท ศาลา หอไตร หอระฆัง กุฏิ เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นศูนย์รวมใจของพุทธศาสนิกชนทุกเพศทุกวัย เป็นสถานที่สำหรับ พักผ่อน ปฏิบัติธรรม เผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอน และเรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในแบบของชาวพุทธ รวมถึงการปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมสมัยดั้งเดิมด้วย ดังนั้นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มักมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องของการจัดเสนาสนะ เพราะเป็นทั้งด้านศาสนวัตถุ และศาสนสถานที่มีความสัมพันธ์กับหลักการปฏิบัติตนในทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการจัดการเสนาสนะให้เป็นไปตามหลักการบริหารจัดการที่ดี โดยยึดหลัก “อิทธิบาทธรรม” เพื่อใช้ในการบริหารจัดการควบคู่กันไป ซึ่งหลักอิทธิบาทธรรม ประกอบด้วย 1) หลักความพึงพอใจ หรือมีใจรักในการจัดองค์การ (ฉันทะ) 2) หลักความเพียรพยายาม หรือความมุ่งมั่น อดทนในการบริหารจัดการ (วิริยะ) 3) หลักความตั้งใจ หรือจิตฝักใฝ่ ตั้งมั่นอย่างมีสติ (จิตตะ) 4) หลักการพิจารณาไตร่ตรอง หรือหมั่นตรวจสอบ (วิมังสา) ฉะนั้นหลักการบริหารจัดการทั้ง 4 ประการนี้ คือหลักการปฏิบัติตนเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จ รวมถึงการบริหารจัดการตน บริหารจัดการคน และบริหารจัดการงาน ดังนั้นการบริหารจัดการเสนาสนะในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

* Received 11 April 2021; Revised 25 April 2021; Accepted 10 May 2021

ก็เช่นเดียวกัน จำเป็นต้องนำหลักอิทธิบาทธรรมเพื่อประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการเสนาสนะให้เกิดความเรียบร้อย ถูกสุขลักษณะ และเป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชนมากที่สุด

คำสำคัญ: การจัดการ, เสนาสนะ, จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, อิทธิบาทธรรม

Abstract

Buddhism Has made great progress Most of the people practice Buddhism. And Buddhism has affected the Thai culture of life. Causing many valuable architectural constructions with the strength of faith in Buddhism, Buddhists know to join forces together to create a more beautiful Thawornwatthu. To symbolize Buddhism In particular, religious places such as the church of Phra Stupa, Mondop, Prasat, Hall, Hall, Bell Tower, kuti, etc. are all the center of Buddhism of all sexes and ages. Is a place for rest and practice and learn about the traditions of living in a Buddhist way Including the practice of traditional culture as well Therefore, matters relating to the temple from the past to the present Often involved in the matter of the arrangement. Because it is both a materialistic aspect and places of worship that are related to self - practice in Buddhism Especially the management of affection to be in accordance with good management principles, based on the principle of "Ittibaht, Dharma" to be used in management at the same time. The principle of dharma consists of: 1) The principle of satisfaction or have a love of organization (chanting) 2) Principle of perseverance and effort or commitment Patience in management (persistence) 3) The intention. Or mindfulness Concentrate with consciousness (Chitta). 4) Principles of consideration and reflection. Or always check (Wimangsa), so the 4 management principles are the principles of conduct to lead to success. Including self - management Manage people and manage work Therefore, the management of Senasana in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province The same It is necessary to apply the principle of virtue and Dharma to apply in the management of sentiment to be orderly, hygienic and beneficial to Buddhists.

Keywords: Management, Senasna, Phra Nakhon Si Ayutthaya, Ittibaht Dhamma

บทนำ

ในปัจจุบันนี้จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นั้น เป็นจังหวัดที่อยู่พื้นที่ภาคกลางตั้งภายในเขตปริมณฑล โดยในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีการบริหารจัดการเป็น 2 ส่วนหลัก ๆ คือ การปกครองที่เป็นแบบท้องถิ่น และแบบท้องถิ่นทั่วไป และในส่วนของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นั้น มีทั้งวัดที่เป็นพระอารามหลวง และเป็นวัดราษฎร์ ซึ่งมีการปกครองโดยพระสังฆาธิการระดับ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาสเป็นต้น แต่ในการปกครองหรือบริหารนั้นมักจะครอบคลุมถึงในทุก ๆ ส่วนงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน พระพุทธศาสนา

ซึ่งผู้เขียนมีความสนใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการเสนาสนะ เพราะว่าการจัดการเสนาสนะนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งกับพระพุทธศาสนาแต่ในการบริหารจัดการเสนาสนะนี้ เป็นการบริหารจัดการเสนาสนะ สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในวัดรวมกัน เรียกว่า “ศาสนสถาน” โดยผู้เขียนได้ค้นคว้าหาข้อมูลในบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับเสนาสนะ และความหมายของเสนาสนะที่นักวิชาการ หรือนักปราชญ์ได้ให้ความหมายไว้มาเขียนขึ้น เพื่อให้เห็นถึงความจริงในการบริหารจัดการเสนาสนะ เพราะการบริหารจัดการเสนาสนะเป็นแนวทางสร้างความมั่นคงต่อพระพุทธศาสนาในเรื่องของการดำรงชีวิตในเพศสมณะ โดยเสนาสนะถือเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยสำคัญที่สุดเพื่อให้เหล่าพระภิกษุสงฆ์อาศัยอยู่ในพระพุทธศาสนาได้ตามแนวทางที่พระวินัยได้บัญญัติไว้

แต่สำหรับการบริหารจัดการเสนาสนะผู้เขียนได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ให้เข้ากับการบริหารเสนาสนะว่ามีรูปแบบอย่างไร คือ “หลักอิทธิบาทธรรม” เป็นหลักธรรมที่เน้นสร้างแรงจูงใจต่อการบริหาร ซึ่งประกอบด้วย 1) ฉันทะ 2) วิริยะ 3) จิตตะ 4) วิมังสา เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารจัดการเสนาสนะ ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างความศรัทธาต่อพุทธศาสนิกชนของพระภิกษุสงฆ์ผู้ที่ดำรงสมณกิจในบวรพระพุทธศาสนาโดยไม่ให้เกิดความมัวหมอง ทั้งการประพฤติปฏิบัติต่อเสนาสนะที่มีอยู่ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและการธำรงรักษาไว้ซึ่งพระธรรมและพระวินัยอันเป็นหัวใจสำคัญต่อพระพุทธศาสนาโดยใช้การปฏิบัติให้เป็นที่ประจักษ์ต่อพุทธศาสนิกชนทั่วไป

การจัดการ

การจัดการ คือ การดำเนินการในการวางแผนตัดสินใจ การจัดองค์การ การนำ และการควบคุมทรัพยากรพื้นฐานขององค์การ อันได้แก่ ทรัพยากร การเงิน สินทรัพย์ถาวร ข้อมูล และทรัพยากรมนุษย์ เพื่อจะช่วยให้องค์การบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยการจัดการนั้นสามารถนำไปใช้ได้กับทุก ๆ ประเภท ไม่ว่าจะเป็นการจัดการวัด การจัดการบ้าน การจัดการสังคมที่อยู่อาศัย เป็นต้น แต่สำหรับคำว่า “การจัดการ” นั้น

เป็นการให้คำนิยามที่ว่าเป็นการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อทำให้เกิดความรวดเร็วขึ้น มีความเป็นเอกเทศ ไม่ทำให้เกิดความสลับซับซ้อนมาก จึงมักมีการใช้คำว่า “การจัดการ” ในองค์กรเอกชน ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มักแสวงหาผลกำไร เพราะเชื่อว่า “การจัดการ” จะมีความรวดเร็ว ไม่สลับซับซ้อน มีประสิทธิภาพ แต่ในปัจจุบันนี้ “การจัดการ” นั้นได้นำมาใช้ในระบบงานของรัฐเพื่อเป็นการลดขั้นตอน หรือความซับซ้อน ซึ่งก็เป็นหน่วยงานที่เรียกว่า “รัฐวิสาหกิจ” แต่ก็มีมีการนำคำว่า “การจัดการ” นั้นไปใช้อย่างแพร่หลายรวมถึง “องค์กรพระพุทธศาสนา” ด้วยเช่นกัน จึงเป็นที่นิยมมากขึ้นและสำหรับหลักการจัดการนั้นจะประกอบด้วยแนวคิด ทฤษฎี POLC (พิเชษฐ์ บัญญัติ, 2548) มีรายละเอียดดังนี้ คือ

Planning คือ การวางแผน เป็นการกำหนดเป้าหมายที่องค์กรต้องการบรรลุ ในอนาคตพร้อมกับวิธีการที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายนั้น กระบวนการวางแผนประกอบด้วย การวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบัน การคาดการณ์ในอนาคต การกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ที่ต้องการบรรลุ วิธีการที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย และยังรวมถึงการกำหนดกลยุทธ์ที่จะใช้ ซึ่งจะเห็นว่าการตัดสินใจเป็นส่วนหนึ่งของการวางแผน หน้าที่ในการวางแผนนี้ช่วยให้องค์กรเตรียมตัวรับมือถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2563)

Organizing คือ การจัดการองค์กร เป็นการประสานทรัพยากรไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรด้านการเงิน สินทรัพย์ถาวร ข้อมูล และมนุษย์ รวมทั้งทรัพยากรอื่น ๆ ให้ทำงานประสานกัน อันจะทำให้องค์กรบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ การจัดองค์การครอบคลุมถึงการกำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบ จัดกลุ่มงานเป็นหน่วยงานต่าง ๆ การจัดสรรทรัพยากร รวมทั้งการจัดระบบการทำงานที่จะช่วยให้คนทำงานร่วมกันอย่างประสบความสำเร็จ (เอกชัย ขุนฤทธิ์, 2556)

Leading คือ การนำ เป็นการกระตุ้นการทำงานของสมาชิกในองค์กรเพื่อทำงานได้อย่างเต็มความสามารถ เป็นประโยชน์แก่ตนเองและองค์กร โดยการนำนั้นรวมถึงการติดต่อปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ช่วยแนะนำแนวทางและสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกในองค์กรบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ (กิ่งแก้ว ศรีสาริกุลรัตน์, 2555)

Control คือ การควบคุม สำหรับติดตามตรวจสอบผลการทำงานและความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นหากปราศจากหน้าที่นี้แล้ว องค์กรจะไม่สามารถรู้ได้เลยว่าการทำงานนั้นเป็นไปตามที่วางแผนไว้หรือไม่ และการควบคุมช่วยให้ทราบว่าต้องมีการปรับเปลี่ยนอะไร อย่างไรบ้าง เพื่อช่วยให้องค์กรบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การควบคุมมีความสำคัญกับองค์กรขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ โดยที่เครื่องมือที่ใช้ในการควบคุมอาจแตกต่างกันไปตามความเหมาะสม องค์กรขนาดเล็กอาจมีเพียงการจัดการทางการเงิน เพื่อตรวจสอบดูผลการดำเนินงาน ในขณะที่องค์กรขนาดใหญ่อาจมีการตั้งหน่วยขึ้นมาเฉพาะสำหรับการควบคุม (วิพล นาคพันธ์, 2554)

ในการจัดการทั้งการวางแผน การจัดองค์การ การนำ การควบคุม ล้วนเป็นกระบวนการทำงานของระบบการจัดการทั้งสิ้นเพื่อให้เกิดการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

มีความก้าวหน้าของระบบการทำงานที่ดี ทั้งสร้างความสมดุลของการทำงานเพื่อให้มีการทำงานสามารถมีส่วนร่วมในการคิด การทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ โดยมองผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นที่ตั้ง โดยไม่ยึดผลประโยชน์ตัวเองเป็นหลัก และสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ที่อยู่ในองค์กรนั้น ๆ อย่างดี

เสนาสนะ

เสนาสนะ หมายถึง อาคาร สถานที่ซึ่งใช้เป็นที่พำนักอาศัยหรือเป็นที่ทำกิจกรรมของพระสงฆ์ได้ และหมายถึงสิ่งที่ใช้เป็นที่นั่ง ที่พิงที่หมุนได้ เช่น อุโบสถ วิหาร ศาลา กุฏิ ที่นอน หมอน พรม ที่ปูนอน ผ้าปูนั่ง เป็นต้น (สารานุกรมเสรี (วิกิพีเดีย), 2551) โดยได้มีนักปราชญ์หรือนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมาย ซึ่งประกอบด้วย พระพรหมคุณาภรณ์ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2546) ได้ให้ความหมายว่า เสนาสนะตามแนวทางการปฏิบัติสมณธรรม คือ เสนาสนะในทางพระพุทธศาสนามีความหมายว่า ที่อยู่อาศัย เช่น กุฏิ วิหาร และเครื่องใช้เกี่ยวกับสถานที่ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ แม้โคนไม้ เมื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย ก็เรียกเสนาสนะเหมือนกัน ส่วนพระธรรมกิตติวงศ์ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548) ได้ให้ความหมายว่า เสนาสนะ หมายถึงอาคาร สถานที่ซึ่งใช้เป็นที่พำนักอาศัยหรือทำกิจกรรมของพระสงฆ์ได้ และหมายถึงสิ่งที่ใช้เป็นที่นั่งที่พิง ที่หมุนได้ เช่น อุโบสถ วิหาร ศาลา กุฏิ ที่นอน หมอน พรม ที่ปูนอน ผ้าปูนั่ง เป็นต้น โดยของเสนาสนะแล้วก็มักเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวัด หรือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยเสนาสนะนั้นเป็นทรัพย์สินของวัด ซึ่งมีพระสังฆาธิการมีไวยาวัจกรคอยร่วมกันบริหารจัดการให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้ และเมื่อมีการจำแนกเสนาสนะต่าง ๆ ซึ่งวัดในพระพุทธศาสนานั้นจะประกอบด้วยอะไรบ้าง รวมถึงมีความสำคัญอย่างไรบ้าง ดังนี้

พระอุโบสถ คือ สถานที่ทำสังฆกรรมของภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ถือเป็นอาคารที่สำคัญภายในวัดเนื่องจากเป็นสถานที่ที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรมซึ่งแต่เดิมในการทำสังฆกรรมของพระภิกษุสงฆ์จะใช้เพียงพื้นที่โล่ง ๆ ที่กำหนดขอบเขตพื้นที่สังฆกรรมโดยการกำหนดตำแหน่ง “สีมา” เท่านั้น แต่ในปัจจุบันจากการมีผู้นับชมมากขึ้น อีกทั้งภายในพระอุโบสถ มักประดิษฐานพระประธานที่เป็นพระพุทธรูปองค์สำคัญ ๆ ทำให้มีผู้มาสักการะบูชาและร่วมทำบุญเป็นจำนวนมาก พระอุโบสถจึงถูกสร้าง ขึ้นเป็นอาคารถาวรและมักมีการประดับตกแต่งอย่างสวยงาม

วิหาร คือ อาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปกลายเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า คู่กับอุโบสถ แต่ไม่มีวิสุคามเหมือนพระอุโบสถ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2564) คำว่า วิหาร แต่เดิมใช้ในความหมายว่า วัด เช่นเดียวกับคำว่า อาราม อาวาส เช่น เวฬุวันวิหาร เขตวันมหาวิหาร วิหารมีหลายแบบ เช่น วิหารคด คือวิหารที่มีลักษณะคดอยู่ตรงมุมกำแพงแก้วของอุโบสถ อาจมีหลังเดียวก็ได้ โดยมากจะมี 4 มุม และประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ภายใน วิหารทิศ

คือ วิหารที่สร้างออกทั้ง 4 ด้านของพระสถูปเจดีย์ อาจอยู่ตรงมุมหรือด้านข้าง วิหารยอด คือ วิหารที่มียอดเป็นรูปทรงต่าง ๆ เช่นวิหารยอดเจดีย์ อาจอยู่ตรงมุมหรือด้านข้าง วิหารหลวง คือวิหารที่ด้านท้ายเชื่อมต่อกับพระสถูปเจดีย์หรือพระปรางค์

กุฏิสงฆ์ คือ กุฏิที่อยู่อาศัย พุทธบัญญัติเดิม ขนาดของ กุฏิให้พอดีที่พระภิกษุรูปเดียวจะอาศัยอยู่ได้สะดวก มีเนื้อที่ความยาว 12 ศีบพระสุคต และกว้าง 7 ศีบพระสุคต คือ ประมาณ 3.00 เมตร x 1.75 เมตร (دينار บุญธรรม, 2556) ตามมาตราส่วนปัจจุบันจะเห็นได้ว่าขนาดตามที่ทรงได้บัญญัติไว้นี้เพื่อการอยู่อาศัย โดยแท้จริงมิใช่เพื่อสะสมสิ่งใด ๆ ด้วยเลย ตัวอย่างเช่นกุฏิที่ใช้ ในการปฏิบัติวิปัสสนาโดยทั่วไปในปัจจุบัน การที่พระภิกษุแต่ละรูปจะมีกุฏิอยู่อาศัยเองได้นั้น จะต้องประกาศต่อสาธารณะว่าการสร้างกุฏิอยู่อาศัยอยู่ถึง 3 ครั้ง หากไม่มีผู้ใดคัดค้านกรรมสิทธิ์ในที่ดินจึงจะสามารถสร้างกุฏิอยู่ได้ ที่มีพุทธบัญญัติให้สร้าง ดังนี้ก็เพื่อมิให้พระภิกษุล่วงละเมิด ที่ดินที่เป็นทรัพย์สินกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น หรือพระภิกษุ อาจเข้าอยู่อาศัยในที่ที่มีผู้สละแบ่งให้ก็ได้ เช่นในเรือนที่พระภิกษุจะต้องอยู่รวมกันหลาย ๆ รูป แต่การอยู่อาศัยรวมกันนั้น ก็จะต้องมีการกำหนด แบ่งเขตให้เป็นสัดส่วนเฉพาะของภิกษุแต่ละรูป เขตเฉพาะตนดังกล่าวนี้เรียกว่า เขตของการครองผ้าไตรจีวร เขตนี้มีเครื่องล้อมบังเป็นที่หมายกำหนด แต่ถ้าไม่มีเครื่องล้อมบัง จะถือเอากำหนดหัตถบาสนที่มีระยะหนึ่งศอกโดยรอบตัวเป็นเขตกำหนด หรือเป็นป่ากัอนุญาติให้อย่างมาก 7 อัphanดรโดยประมาณ คือในวงรอบ 98 เมตร เป็นเขตครองผ้าไตรจีวร เขตครองผ้าไตรจีวร หมายถึง เขตที่พระภิกษุ จะต้องรักษาเครื่องนุ่งห่มที่เรียกว่าไตรจีวร (ผ้านุ่ง ผ้าห่ม และผ้าพาดไหล่) ไว้กับตัวเฉพาะในเวลากลางคืน จนกว่าจะถึงเวลาเช้า แม้ในเวลาอนก็จะต้องรักษาไตรจีวรไว้ใกล้ตัว หากพระภิกษุละทิ้งให้ไตรจีวรอยู่ห่างจากตัว แม้ระยะห่างเกินกว่าหัตถบาสนรอบตัว ก็ถือว่าขาดจากความเป็นเจ้าของ จะต้องประกาศความเป็นเจ้าของกับพระภิกษุรูปอื่นใหม่ เพื่อให้เป็นพยานจึงนำมานุ่งห่มได้อีก การที่มีบัญญัติเช่นนี้ ก็เพื่อให้มีการรู้จักระมัดระวังตัวของตน ไม่ให้ถูกลักขโมยได้ง่าย

ศาลา คือ โรง หรือ อาคาร อันเป็นที่สำหรับใช้สอยทำประโยชน์ต่าง ๆ (ทองย้อย แสงสินชัย, 2542) และศาลา ไม่จำเป็นจะต้องอยู่ในวัดก็ได้ เช่น ศาลาสำหรับที่พักคนยากไร้ ศาลาเป็นที่พิจารณาตีความต่าง ๆ ศาลาของนายช่างหม้อ เป็นต้น ในสมัยพุทธกาล ไม่มีคำว่า ศาลา การเปรียญ แต่มีคำว่าศาลา ที่ปรากฏว่าต่อท้ายคำต่าง ๆ เช่น อาสนาศาลา หรือ อุปัฏฐาน

ดังนั้นเสนาสนะจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสมบัติของพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นที่ใช้ประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนา สำหรับพระภิกษุสงฆ์ สามเณร เมื่อมีการใช้สอยเสนาสนะนั้นแล้วย่อมมีการรักษาสิ่งของนั้น ๆ อย่างดีเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้นานแสนนาน

หลักอิทธิบาทธรรม

หลักอิทธิบาทธรรม คือ หลักปฏิบัติตนให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานด้วยตนเอง หรือ “อุบายสู่ความสำเร็จ” เพราะเป็นเครื่องมือในการสร้างแรงจูงใจ รวมถึงวิจิต

เกี่ยวกับการบริหารจัดการเบื้องต้น เพื่อให้พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ได้เข้าใจถึงหลักการปฏิบัติที่ถูกต้อง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2546) โดยมีรายละเอียดดังนี้

“อิทธิ” หมายถึง ความเจริญ ความงอกงามความสำเร็จ “บาท” หมายถึง ทาง เส้นทาง อุบายเครื่องบรรลุ รวมเป็น “อิทธิบาท” หมายถึง ทางหรืออุบายเป็นเครื่องบรรลุ ความรุ่งเรืองหรือความสำเร็จ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) การทำงานให้ประสบความสำเร็จตามแนวพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 มีองค์ประกอบดังนี้

1. ฉันทะ คือ ความพอใจในงานที่ทำ ซึ่งงานที่ทำนั้นเป็นสิ่งที่ตนชอบ เป็นความชอบหรือความพอใจที่มีอยู่แล้วเกี่ยวกับงาน แต่บางครั้งคนเราไม่ได้มีโอกาสทำงานที่ตนชอบเสมอไป อาจต้องทำตามหน้าที่ หรือมีความจำเป็นต้องทำ ฉะนั้นงานเช่นนี้ ถ้าไม่มีความชอบมาแต่เดิมก็ต้องสร้างความชอบ ความพอใจหรือแรงจูงใจในการทำงานขึ้น ความพอใจหรือแรงจูงใจนี้ เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ โดยการศึกษาให้รู้ในงานนั้นอย่างละเอียด รู้วิธีทำงานและจุดหมายของงานนั้นเป็นอย่างดี เมื่อสร้างความพอใจในงานได้และลงมือทำงาน ก็เท่ากับงานนั้นสำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง (ชาลยวิทย์ ปรีชาพาณิชพัฒนา, 2564)

2. วิริยะ คือ ความเพียรหรือความขยันในการทำงาน วิริยะจะมีมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับ ฉันทะ ดังนั้นความขยันหมั่นเพียรในการทำงานให้สำเร็จได้ต้องสร้างฉันทะให้มาก นอกจากฉันทะแล้ว สิ่งสำคัญในการเสริมแรงให้วิริยะ คือการให้รางวัลตอบแทน คำชม เป็นต้น การมีเพื่อนคอยให้กำลังใจและการมองเห็นความสำเร็จเป็นขั้น ๆ สิ่งเสริมแรงเหล่านี้จะช่วยให้มีความขยันหมั่นเพียรมากขึ้น (ครูบ้านนอก, 2553)

3. จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ หรือฝึกฝนในการทำงานนั้นเสมอ หมั่นตรวจดูว่างานที่ทำไปแล้วเท่าไรยังเหลือเท่าไรจึงจะสำเร็จ ในการทำงานมีอุปสรรคหรือข้อบกพร่องหรือไม่ จิตตะจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฉันทะและวิริยะ ถ้ามีความพอใจมาก ความขยันและความเอาใจใส่ก็มากด้วย ซึ่งเป็นการมุ่งตรงต่อความสำเร็จอย่างรวดเร็ว (กองเทคโนโลยีสารสนเทศ การประปาส่วนภูมิภาคเขต 7, 2559)

4. วิมังสา คือ การใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลและกระบวนการทำงาน วิมังสาเป็นผลของจิตตะ คือเมื่อตรวจตราแล้ว หากมีข้อบกพร่อง หรือผิดวัตถุประสงค์ก็จัดการแก้ไข ความบกพร่อง และทำงานให้ตรงวัตถุประสงค์ (กรองกาญจน์ พุทธิพลกุลย์, 2556)

ดังนั้น หลักอิทธิบาทธรรมจึงเป็นหลักธรรมในการสร้างแรงจูงใจในการดำเนินชีวิต การสร้างแรงจูงใจในการบริหารจัดการชีวิต ซึ่งในเรื่องนี้ผู้เขียนได้นำมาวิเคราะห์ในการนำหลักอิทธิบาทธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการเสนาสนะเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนที่ดีต่อไป

การจัดการเสนาสนะภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การจัดการเสนาสนะ เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อพระพุทธศาสนาโดยตรง รวมถึงผลประโยชน์ที่ตามมา เพราะว่าการบริหารจัดการเสนาสนะส่วนใหญ่แล้วมักจะขึ้นอยู่กับ

พระสังฆาธิการ หรือเจ้าอาวาสที่ได้รับแต่งตั้งจากเจ้าคณะพระสังฆาธิการที่อยู่ในระดับที่สูงกว่าขึ้นไป เช่น เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ ตามลำดับ จนถึงเจ้าคณะจังหวัด เพื่อให้เกิดการบริหารงานเป็นไปตามลำดับชั้นของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เมื่อการบริหารงานโดยพระสังฆาธิการ เกิดความไม่สะดวกเท่าที่ควร จึงจำเป็นต้องมีการแต่งตั้ง “ไวยาวัจกร” ประจำวัด เพื่อช่วยตรวจสอบดูแลหรือเป็นผู้ร่วมบริหารจัดการเสนาสนะภายในวัด ตลอดทั้งเป็นผู้มีหน้าที่ทำนิตติกรรมต่าง ๆ ทางกฎหมายเกี่ยวกับวัด เรียกได้ว่าเป็นตัวแทนเจ้าอาวาส หรือพระภิกษุสงฆ์ภายในวัดนั้น ๆ แม้พระภิกษุสงฆ์มีหน้าที่ดูแลบริหารจัดการ หรือควบคุมดูแลภายในวัด แต่ไม่สามารถทำนิตติกรรมต่าง ๆ ทางกฎหมายได้ ดังนั้นจึงได้มีการตั้ง ไวยาวัจกรนั่นเอง

ในการบริหารจัดการเสนาสนะนั้น เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและความโปร่งใส จึงมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เข้าไปกำกับดูแล รวมถึงมีการแจ้งบัญชีทรัพย์สินต่าง ๆ ของวัด เพื่อให้เกิดความโปร่งใส และมีความเรียบร้อยดีงาม แต่ในปัจจุบันการจัดการเสนาสนะนั้น มีการจัดการอย่างไม่โปร่งใส ซึ่งในบางวัด การบริหารจัดการเกิดความขัดแย้งกันระหว่างเจ้าอาวาสและไวยาวัจกร ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้ เกิดจากเจ้าอาวาสไม่มีความโปร่งใสบ้าง ไวยาวัจกรไม่มีความโปร่งใสบ้าง เพราะในการบริหารจัดการแทบทุกอย่าง มักมีเรื่องของผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยไม่คำนึงถึงหลักคุณธรรมและความถูกต้อง และไม่เกรงกลัวต่อผลของกรรมในการบริหารจัดการ สามารถแบ่งออกแบบ 2 แบบ คือ 1) การบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยในทางพระพุทธศาสนา 2) การบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยในทางกฎหมาย และวัด คือ นิติบุคคล ที่มีการบริหารจัดการเกี่ยวกับกฎหมายเช่นกัน

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นจังหวัดที่เรียกว่า “ปริมณฑล” ซึ่งมีความใกล้เคียงกับเมืองหลวงของประเทศไทย นั่นคือ “กรุงเทพมหานคร” มีการบริหารแบบทั่วไป โดยเฉพาะการบริหารกิจการพระพุทธศาสนา มีการบริหารเป็นลำดับชั้น ตั้งแต่ เจ้าคณะหน เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส ตามลำดับ และมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติคอยควบคุมดูแลอีกที เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม และในการบริหารจัดการเสนาสนะที่ดีนั้น ต้องมีการบริหารจัดการแบบกระจายอำนาจในกิจการต่าง ๆ ภายในวัดของตน เพื่อให้การบริหารจัดการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และมีระเบียบ โดยเริ่มจากการวางแผนอย่างมีระบบ มีการใช้หลักการจัดการทำงาน แบบแนวคิด POLC คือ

Planning (การวางแผน) มีการวางแผนก่อนการดำเนินงาน เป็นการกำหนดทิศทางว่าจะทำอย่างไร หากเกิดปัญหาควรแก้ไขแบบใด เมื่อมีการกำหนดเป้าหมายแล้ว ทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารจัดการเสนาสนะ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ถูกสุขลักษณะและสามารถใช้ประโยชน์ได้ตามวัตถุประสงค์

Organizing (การจัดองค์การ) เมื่อมีการจัดองค์การ ทำให้มีการประสานกันอันจะทำให้องค์การบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ การจัดองค์การครอบคลุมถึงการกำหนดหน้าที่

ความรับผิดชอบ จัดกลุ่มงานเป็นหน่วยงานต่าง ๆ การจัดสรรทรัพยากร เพื่อให้การจัดการ เสนาสนะนั้นเป็นไปอย่างเรียบร้อย สร้างความมั่นใจให้กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ทำให้เกิด การทำงานอย่างมีความโปร่งใส และเกิดความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา

Leading (การนำ) การที่มีผู้นำคอยควบคุมดูแลในการบริหารจัดการ เพื่อให้ การบริหารจัดการนั้นมีความโปร่งใส ซึ่งในการจัดการเสนาสนะนั้น ย่อมต้องสร้างความเชื่อมั่น ต่อศรัทธาสาธุชนในบวรพระพุทธศาสนา มีการควบคุม มีการตรวจสอบความถูกต้องของ เสนาสนะ ในพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด เพื่อเป็นการสร้างเชื่อมั่น ความถูกต้องและความเรียบร้อยแก่พระพุทธศาสนา

Control (การควบคุม) การควบคุม เป็นกระบวนการสำคัญ ที่ทำให้การดำเนินงาน เป็นไปด้วยความเรียบร้อย โดยเฉพาะการจัดการเสนาสนะ ซึ่งทำให้เกิดความรวดเร็ว มีความสามารถดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน โดยในการบริหารจัดการที่ดีนั้น ต้องประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การนำ และสุดท้ายต้องมีการควบคุมดูแล เพื่อให้เกิดความมีประสิทธิภาพของงาน และเป็นไปด้วยความเรียบร้อย สร้างความแข็งแรง ให้กับทีมงาน เกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา

ในการจัดการเสนาสนะภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเมื่อใช้หลักการทางแนวคิด ทฤษฎี POLC พบว่า การบริหารจัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น มีการวางแผน เพื่อให้เกิดความร่วมมือ การจัดองค์การเพื่อสร้างความเข้มแข็งต่อองค์กร การมีผู้นำที่สร้าง ความเปลี่ยนแปลงที่ดี รวมถึงยังมีการควบคุมที่ดี ตามกระบวนการทางการบริหารได้อย่างดีขึ้น ซึ่งผู้เขียนคิดว่าเมื่อนำหลักอิทธิบาทธรรมมาใช้ควบคู่กับการบริหารย่อมทำให้ดียิ่งขึ้นกว่าเดิม

การจัดการเสนาสนะภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยใช้หลักอิทธิบาทธรรม

การจัดการเสนาสนะภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในการจัดการเสนาสนะที่ดีนั้น จะต้องประกอบด้วยหลักคุณธรรม ยึดหลักความถูกต้อง และประโยชน์ส่วนรวม หลักการ ในการบริหารจัดการที่ดี เพื่อให้การบริหารงานนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผล มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม และบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ นั้น จำเป็นต้องใช้ หลักธรรมในการบริหารจัดการสู่ความสำเร็จ คือ หลักธรรมที่เรียกว่า “อิทธิบาท 4” ช่วยเตือนสติและทำให้เกิดการกระตุ้นในการทำงาน ซึ่งหลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย

1. ฉันทะ คือ มีความพอใจรักใคร่ในสิ่งที่ทำ โดยเฉพาะการทำงานนั้น หรือ การจัดการเสนาสนะต่าง ๆ เมื่อมีความพอใจในการรักษาเสนาสนะแล้ว ทำให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพราะงานที่ทำนั้นต้องมีความพึงพอใจ ความเต็มใจในงาน ที่จะทำเพื่อให้งานนั้นออกมาดี มีการวางแผนงานที่พร้อมเพรียง ซึ่งในความพอใจเมื่อนำมา บริหารจัดการเสนาสนะแล้ว ย่อมทำให้งานนั้นมีความเชื่อมั่นน่าเชื่อถือกับผู้ที่พบเห็น และ ยังความเลื่อมใสศรัทธากับพุทธศาสนิกชนที่ได้เข้ามาร่วมกิจกรรมบริหารจัดการนั้นด้วย

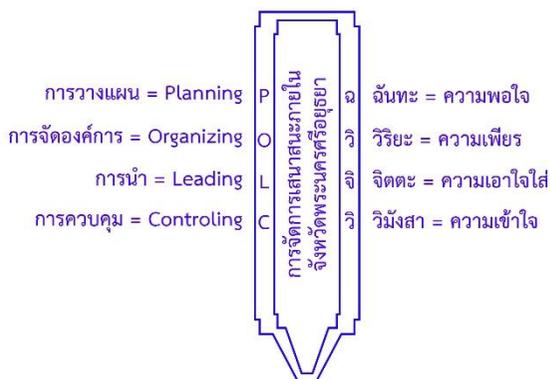

2. วิริยะ คือ มีความเพียร ความขยันหมั่นเพียรประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง ดำรงมั่นในความจริงที่รู้ชัดด้วยความพอใจ เมื่อมีความพอใจแล้ว สิ่งที่ต้องมีคือความเพียรพยายาม เพราะโดยส่วนใหญ่การทำงาน หรือการบริหารจัดการเสนาสนะนั้นหากต้องการทำให้สำเร็จต้องหมั่นเอาธุระ อดทน หากมีเพียงการวางแผน หรือการบริหารจัดการที่ดีแต่ยังขาดความเพียรพยายามในการทำงาน ย่อมไม่ประสบผลสำเร็จ

3. จิตตะ คือ มีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ หนักแน่น และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไตร่ตรองพิจารณา เอาจิตใจฝักใฝ่ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ในการบริหารจัดการเสนาสนะ จำเป็นต้องมีจิตใจฝักใฝ่ในการทำงาน อย่างไม่ลดละความตั้งใจ ระลึกเสมอว่าสิ่งที่ทำเพื่อเป็นผลประโยชน์ต่อส่วนรวม เพื่อความเรียบร้อยดีงานแห่งการบริหารจัดการเสนาสนะและเพื่อสร้างความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา

4. วิมังสา คือ มีการคิดไตร่ตรอง หรือตรวจสอบหาข้อบกพร่อง เป็นการหมั่นใช้ปัญญาในการพิจารณาใคร่ครวญตรวจหาเหตุผล และตรวจสอบข้อดี ข้อเสียในสิ่งที่ทำ ทั้งการวางแผน การปฏิบัติงาน การตรวจสอบ หรือการคิดค้นหาวิธีแก้ไขปรับปรุงข้อเสียให้ดีขึ้น ในการจัดการเสนาสนะเช่นกัน พระนักปกครองหรือพระสังฆาธิการ และไวยาวัจกร จำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับหน้าที่ความรับผิดชอบต่อการบริหารจัดการสิ่งที่เป็นของส่วนรวม มีความรู้ในเรื่องของกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินที่ถูกต้อง และไปด้วยความเรียบร้อยไม่ขัดต่อกฎระเบียบของกฎหมายที่กำหนด

ดังนั้นการจัดการเสนาสนะภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยใช้หลักอิทธิบาทธรรม จึงมีความสำคัญมาก เพื่อให้มองการบริหารจัดการเป็นไปในรูปแบบมีแรงจูงใจในการปฏิบัติงานขององค์กรพระพุทธศาสนา โดยยึดกับหลักอิทธิบาทธรรม หรือ “อิทธิบาท 4” เพื่อให้เป็นไปในรูปแบบที่มีมาตรฐานยิ่งขึ้น ทั้งความพึงพอใจในการจัดการ เพื่อสร้างเกิดผลดีต่อองค์กรพระพุทธศาสนา มีความเพียรในการจัดการไม่เป็นไปด้วยความสับสน รวมถึงความเอาใจใส่ในรายละเอียดที่สำคัญยิ่ง พร้อมทั้งมีความเข้าใจในการจัดการเพื่อให้เกิดความโปร่งใสในการบริหารจัดการภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อย่างมีระเบียบวินัยที่ดีด้วย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ในการจัดการเสนาสนะภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การจัดการเสนาสนะที่ดีต้องมีทั้งหลักการและหลักธรรมในการดำเนินไปพร้อมกัน เพื่อให้เกิดแนวทางขับเคลื่อนที่ดีเพื่อเป็นผลดีต่อพระพุทธศาสนา เพราะมีทั้งการวางแผน การจัดองค์การ การนำ การควบคุม เป็นหลักการแล้ว โดยซึ่งต้องมีหลักธรรมช่วยขับเคลื่อนไปด้วย โดยใช้หลักอิทธิบาทธรรม มีความพอใจ มีความเพียรพยายาม ความเอาใจใส่ และความเข้าใจ เพื่อสร้างให้เกิดความเสมอภาคทั้ง ทิศทางและทิศธรรมสามารถควบคู่กันได้โดยไม่มีการแบ่งแยก ตามองค์ความรู้ข้างต้น

สรุป

การจัดการเสนาสนะภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้นเป็นการจัดการเสนาสนะที่ต้องใช้หลักการบริหารจัดการ หรือแนวคิด ทฤษฎีสำหรับการบริหารจัดการ ซึ่งจะต้องประกอบไปด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุม รวมถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ หลัก “อิทธิบาทธรรม” หรือ “อิทธิบาท 4” ประกอบด้วย ความพอใจ ความเพียรพยายาม ความเอาใจใส่ ความเข้าใจในงานที่ทำอยู่ จึงจะทำให้การจัดการนั้นขับเคลื่อนไปได้ โดยที่ผู้จัดการจะต้องคำนึงถึงความ สะดวก โปร่งใส ปลอดภัย ตรวจสอบได้ เพื่อให้การจัดการนั้นมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเขตปริณชวล จึงย่อมจะมีการบริหารจัดการอย่างมีระเบียบวินัย มีเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการนั้นด้วย มีเจ้าคณะพระสังฆาธิการร่วมกันผลักดัน และขับเคลื่อนความเป็นอยู่ของพระภิกษุ พุทธบริษัท ทั้งหลาย ให้เกิดความสมดุลมีความมาตรฐานต่อองค์กรพระพุทธศาสนา ต่อชาติ และต่อแผ่นดิน เพื่อสร้างความศรัทธาต่อศรัทธาสาธุชนผู้ที่มีความเคารพต่อองค์กรพระพุทธศาสนาด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กรองกาญจน์ พงษ์พิภพ. (2556). อิทธิบาท 4 ของผู้บริหารและพนักงานที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินกิจการกรณีศึกษา. ใน การประชุมมหาดใหญ่วิชาการ ครั้งที่ 4 . มหาวิทยาลัยมหาดใหญ่.
- กองเทคโนโลยีสารสนเทศ การประปาส่วนภูมิภาคเขต 7. (2559). องค์ความรู้ (KM) : การใช้ อิทธิบาท 4 เป็นแนวทางการทำงาน. เรียกใช้เมื่อ 3 มีนาคม 2564 จาก <https://reg7.pwa.co.th/kmr7/?p=406>
- กิ่งแก้ว ศรีสารีกุลรัตน์. (2555). ภาวะผู้นำ. เรียกใช้เมื่อ 4 ธันวาคม 2563 จาก <https://www.gotoknow.org/posts/199694>
- ครูบ้านนอก. (2553). อิทธิบาท 4 ธรรมะที่ใช้ในการทำงาน สู่ความสำเร็จ. เรียกใช้เมื่อ 6 มีนาคม 2564 จาก <https://www.kroobannok.com/34738>
- ชาลววิทย์ ปรีชาพาณิชย์พัฒนา. (2564). สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม : อิทธิบาท 4. เรียกใช้เมื่อ 4 มีนาคม 2564 จาก <https://sites.google.com/site/hathaichanoksriboonrung/hlak-thrm/17>
- ตินาร์ บุญธรรม. (2556). กุฎิสงฆ์. เรียกใช้เมื่อ 4 ธันวาคม 2556 จาก <http://www.thaistudies.chula.ac.th/2018/09/29/กุฎิสงฆ์>
- ทองย้อย แสงสินชัย. (2542). ศาลาอเนกประสงค์. เรียกใช้เมื่อ 4 ธันวาคม 2563 จาก <http://dhamma.serichon.us/2017/08/26/ศาลาอเนกประสงค์-สมควรแกพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน>
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2546). ประมวลศัพท์ประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์.
- พิเชษฐ์ บุญฤดี. (2548). หน้าที่หลักทางการบริหาร. กรุงเทพมหานคร: โกลูโนว์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2563). การวางแผน. เรียกใช้เมื่อ 3 ธันวาคม 2563 จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/การวางแผน>
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2564). วิหาร. เรียกใช้เมื่อ 5 ธันวาคม 2564 จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/วิหาร>
- วิพล นาคพันธ์. (2554). การควบคุม การกำกับ การติดตาม การกำกับดูแล และการกำกับดูแลสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในเขตพื้นที่การศึกษา ตอนที่ 1. เรียกใช้เมื่อ 8 ธันวาคม 2563 จาก <https://www.gotoknow.org/posts/422745>

สารานุกรมเสรี (วิกิพีเดีย). (2551). เสนาสนะ. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิกิพระพุทธศาสนา.
เอกชัย ชุนฤทธิ์. (2556). การจัดองค์กร. เรียกใช้เมื่อ 5 ธันวาคม 2563 จาก
<https://www.gotoknow.org/posts/518309>